

idegen nyelvekre is. Maciejowski – mivel működését a cári rendszer finanszírozta – később más munkáiban is orosz érdekeknek vetette alá magát, és szlavofil nézeteket képviselt.

Marlis Lami közleményének témája Andrzej Towiański (1799–1878) párizsi emigrációban élő és Mickiewiczessel is barátságot ápoló romantikus vallásfilozófus és Krisztus-követő először 1841-ben franciául megjelent „Biesiada” [Ebéd] című traktátumának fordítás- és kiadástörténete 1882-ig. Ebben az évben adták ki ugyanis tanítványai Torinóban postumus három kötetben a katolikus egyházon kívüli messianisztikus szektának minősíthető mozgalom fejének összegyűjtött írásait és levelezését. Lami végezetül közli a 44 pontból álló írás szövegét német fordításban.

A kötetben szereplő tanulmányok a Habsburg Birodalom különböző szláv nyelveinek egymás közti, illetve egyes szláv nyelvek és a német nyelv közti kulturális transzferének néhány példáját mutatják be. Mivel ez a korszak a modern értelemben vett nemzetek kialakulásának, öntudatra ébredésének ideje, az írások számos esetben máig is érzékeny pontokat érinthetnek. Kiemelendő, hogy Ján Kollár tevékenysége több tanulmány visszatérő témája, három évtizedes pesti működésének idején (a Deák téri evangélikus templom lelkésze volt) a többnyelvű magyar főváros nemcsak a magyar nemzeti mozgalom helyszíne lett, hanem itt alapították meg a szerbek hazafias kulturális egyletüket, a Matica srpskát 1826-ban, amelyről említés történik Fischer-Nebmaier írásában. A tanulmánykötet szerzői gárdája is soknemzetiségű. A szerzők szakterületük kiváló ismerői, oktatói; választott kutatási témájukat tudományos alapossággal mutatják be, s így módon a könyvtörténeti sorozat újabb értékes, színvonalas, jól szerkesztett kötetét tarthatjuk a kezünkben.

RÓZSA MÁRIA

Die Beziehungen Herzog Albrechts in Preußen zu Ungarn, Böhmen und Schlesien (1525–1528), Regesten aus dem Herzoglichen Briefarchiv und den Ostpreußischen Folianten, Bearbeitet von Christian Gahlbeck, Berlin,

Duncker & Humblot, 2017 (Veröffentlichungen aus den Archiven Preussischer Kulturbesitz, Quellen, Bd. 73), 774 p.

Ha a késő középkori vagy kora újkori, nagyszámú hungarikát őrző, közép-európai, ám Kárpát-medencén kívüli intézményeket kívánjuk számba venni, először minden bizonnyal és okkal Ausztria, azon belül is a bécsi *Österreichisches Staatsarchiv*, illetve a varsói *Archiwum Głównie Akt Dawnych* jut eszünkbe. Ki gondolna adott témában olyan, a magyar kutatás számára kevéssé ismert és kutatott gyűjteményre, mint a Berlinben található *Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz*? Pedig Christian Gahlbeck, a mondott levéltár tudományos kutatójának 2017 őszen megjelent kötetét kézbe véve kétség sem fér hozzá, hogy a berlini archívum a magyar érdeklődők számára is jócskán tartogat meglepetést.

Az intézmény maga sokféle-fajta iratképzőt egyesít magában, legyen szó a brandenburgi választófejedelemség iratanyagáról, a Hohenzollernek házi levéltáráról éppúgy, mint például a második világháború utolsó időszakában a szovjet csapatok elől menekülő kelet-poroszsországi német lakosság tízezreivel együtt a Balti-tengeren át hajóval nyugatra menekített königsbergi állami levéltárról (*Staatsarchiv Königsberg*). De nemcsak az áttelepülés, hanem „természetesen” a háborús pusztítás, majd az ország felosztása éppúgy sújtotta a porosz múlt forrásainak őrzőit, mint az országot és annak lakosait. Az iratanyag egy része, így többek között a königsbergi állami levéltár anyaga a Német Demokratikus Köztársaság központi levéltárába (Deutsches Zentralarchiv, majd Zentrales Staatsarchiv der DDR) jutott, a jelen kiadvány alapját képező források 1990 óta találhatóak jelenlegi őrzőhelyükön, a *Geheimes Staatsarchiv*ban.

Az egykori königsbergi iratanyagban az 1525. esztendő jelenti a válaszhatárt (kötetünk kezdő dátumát is ez adja). Mindez azzal magyarázható, hogy ebben az évben szekularizálták a német lovagrend vagyonát az utolsó nagymester, a Hohenzollern családból származó Albert vezetésével, aki egyúttal megalapí-

totta a protestáns Porosz Hercegséget. Albert már nagymesterként szoros kapcsolatban állt a Magyar Királyságot és a Cseh Királyságot uraló Jagellók udvarával, miután a nagymestereknek a litván–lengyel Jagellókkal évtizedek óta fennálló viszályában többek között a magyar–cseh király közvetítésével kívántak kiegyezni. Akad azonban e történetben egy még személyesebb szál is: Albert egyik fivére a Jagelló-kori magyar–cseh királyi udvarba bejáratos, magyarországi birtokokkal is rendelkező György brandenburgi örgróf volt. Mindez azt jelenti, hogy a lovagrendi iratanyagnak az 1525. évet megelőző egy-két évtizede különösen gazdag cseh–magyar vonatkozásokban, elsősorban a dinasztikus, uralkodói udvarok közötti kapcsolatokra találunk forrásokat, sokkal kisebb számban, igaz, a lovagrendi adminisztráció is megtartott magyar ügyeket. A lovagrendi levéltár szisztematikus, magyar–cseh szempontú feltárása még mindig várat magára.

Az elmondottak fényében kevésbé hat meglepőnek, hogy az 1525 utáni időszak is sok magyar–cseh kapcsolódási pontot tartogat: Gahlbeck kötete a Porosz Hercegség első négy évének (1525–1528) a Cseh és Magyar Királysághoz kapcsolódó iratanyagát tárja elénk több mint 400, hosszú és részletes, német nyelvű kivonat formájában. Nem hallgathatjuk el azonban, hogy maga az évindítás Cseh- és Magyarország szempontjából roppant szerencsétlen. Az 1525. év Albert szempontjából tekintve valóban korszakhatár, de sem a Cseh, sem a Magyar Királyság számára nem az. Persze az évválasztás védelmében hozhatjuk fel az 1525. esztendőhöz mereven ragaszkodó levéltári struktúrát, amellyel szorosan összefügg maga a tény, hogy a kötet a berlini levéltár forráskiadvány-sorozatának legújabb darabja. E forráskiadvány pedig elsősorban az 1525-ben megalakuló Porosz Hercegség iratanyagának kiadását tűzte ki célul kivonatok formájában.

A kötet alapját képező feltáró munka 1987-ben kezdődött, amelyet előbb Christel Wegeleben, majd Maria Magdalena Meyer-Gebel végzett, azután hosszú időre szünet következett. A folytatásra 2010-ig kellett várni, ekkor vette át Christian Gahlbeck a munkát, aki egyúttal

a korábban átnézett iratanyaghoz is új regesztákat készített. Ennek részleteit, a feldolgozott források körét, a munkamódszert aprólékosan bemutatja a szerző az előszóban (1–6.). Megjegyzem, a Gahlbeck-féle forráskiadványban szívesen olvasnánk a forrásokat eredeti nyelven, dacára az igen alapos kivonatoknak. Ez esetben persze az iratok legnagyobb részét alkotó korabeli német szövegek kevesebbek számára vált volna hozzáférhetővé, mint a mai németre átfordított kivonatok.

Ha a jelen munka által hasznosított iratanyag a lengyel Karolina Lanckorońska sűrűn hivatkozott, a forrásokat Gahlbeckkel ellentétben teljes szövegében közlő oklevéltárainak köszönhetően korántsem volt teljesen ismeretlen a kutatás számára, a vállalkozás mégsem volt kétszer végzett munka. Elsősorban azért, mert e kötetben a Lanckorońska-féle forráskiadvánnyal szemben nem csak a lengyel szemszögből releváns, információkhoz jut a kutató: Gahlbeck a teljesség igényével tárta fel és publikálta mindazt, ami a magyar, cseh és sziléziai földön történekmel a porosz hercegi levéltár korai regisztraturájában (*Ostpreußische Folianten*) és levelezésében (*Herzogliches Briefarchiv*) fellelhető. És ha már a válogatás szempontjairól esik szó: amennyiben a mondott okoknál fogva nem is lehetett elszakadni az 1525. évi kezdéstől, a cím mégis történetibb megfogalmazási módot kívánt volna. Helyesebb és pontosabb lett volna a Cseh és Magyar Korona országairól beszélni. Szilézia külön emlegetése azt az érzést kelti az olvasóban, mintha az megkülönböztetett „elbánást”, külön figyelmet érdemelne, miközben a korban egyértelműen a Cseh Korona részének számított.

A forrásanyag jellegével indokolhatjuk azt, hogy a lengyel kutatás figyelmét miért keltették fel már korábban az efféle információkban bővelkedő állagok, miért születtek meg Karolina Lanckorońska említett munkái. A hírek közvetítésében kulcsszerepet játszottak természetesen a lengyel területek. A híráramlásban központi szerepet töltött be a magyar egyházi és világi elit jó néhány tagjával ismeretségben álló Krzysztof Szydłowiecki lengyel kancellár, a lengyel Piotr Tomicki krakkói püspök, lengyel al-

kancellár. De Albert nagymester, majd porosz herceg fivérei, Kázmér vagy György is fontos információs csatornának számítottak, hol több, hol kevesebb lengyel–porosz szempontból értékes információt továbbítva. Vagyis az itt közölt források akarva-akaratlan is egy, ha nem több szűrőn át mutatják a legjelentősebb cseh–magyar, bel- és külpolitikai fejleményeket, amit feltétlenül érdemes észben tartani a források elemzésekor. Kérdés, hogy csak ezek alapján valóban érdemes-e, el lehet-e beszélni az oly sokszor megírt négy év egyébként is kusza politikátörténetét, ahogy arra a források szerkesztője igen terjedelmesre nyúlt bevezetőben kísérletet tesz (6–59.). Anélkül, hogy e korlátokat figyelembe venné, illetve hogy az ezen évek politikai–haditörténeisével foglalkozó német vagy más nyelvű szakirodalmi termés egyetlen darabjával komolyan ütköztetné megállapításait. Nem inkább arra szolgálnak e levelek forrásul, hogy miről volt tudomásuk a levélíróknak, egészen pontosan: mit (nem) akartak a levelezőpartnerükkel megosztani, hogy hogyan kívánták őt befolyásolni? Voltaképpen az efféle módon felhalmozódott hír- és levelezésgyűjteményekkel kapcsolatban a kérdésekre, az információáramlás (Kelet–)Közép–Európában még mindig nem szisztematikusan igényrel tisztázott rendszerére lennének legmegfelelőbbek e források – természetesen a hasonló, Bécsben, London, Varsóban vagy másutt őrzött anyaggal való szigorú összevetés után.

Különösen érdekesek a levélmellékletek: gondolok itt arra a feljegyzésre, amely az 1526. évi rákosi országgyűlés határozatait tartalmazza (Nr. 89) vagy éppen a mohácsi halottak listájára (Nr. 115/3), amelynek példányai Európa-szerre fennmaradtak levél- és kéziratárakban. De Sárffy Ferencnek a magyar fordítása révén a nagyközönség számára ismert, 1526 októberében keletkezett levelét is megtaláljuk korabeli másolat formájában Berlinben (Nr. 115/7). (E két utóbbi a már említett Szydłowiecki egy-egy 1526 novemberében kelt levelének mellékletét képezte.) A forrásgyűjtésnek talán a legunikálisabb darabjai kerültek színes másolatként a belső borítóra. Egyrészt egy a Magyar Királyság Budától délre eső részeit (Nr. 1) ábrázoló térkép

a legfontosabb folyókkal és településekkel. Ez utóbbiak közül a részben védelmi szempontból legfontosabb települések kaptak helyet a térképen, vagy éppen azok, amelyek a hadi utánpótlás szempontjából elsődlegesen voltak (a Duna menti hadi út települései.) A térkép minden bizonnyal (nem sokkal) Nándorfehérvár eleste előtt készülhetett, de legalábbis az azelőtti állapotokat tükrözheti, mert még magyar kézen lévőnek mondják a várost és várat. Szintén egyedi találat az eddig csak müncheni példány nyomán ismert ülésrend (Nr. 285/3), amely Habsburg Ferdinánd 1527. évi székesfehérvári királykoronázása után tartott lakomához kapcsolódik, és amelyet először Iványi Béla talált meg, majd azt az újrafelfedezése után részletekbe menően Pálffy Géza hasznosította és tette közzé. Ez utóbbi munkát Gahlbeck különben nem ismeri, ahogy sajnos Kasza Péter Lanczkorońska nyomán Berlinből is merítő Brodaries-okmánytára is hiányzik a felhasznált szakirodalomból, amely viszont napjainkban már a világhálón is elérhető. Az okmánytár összeállítója máskor viszont citál magyar szakirodalmat (ha nem is sokat), e téren azonban esetlegesség figyelhető meg.

Az elmondottak alapján és különösen az internet korában joggal róható fel a munkával kapcsolatban az, hogy valójában minden igyekezet ellenére a kontextusba helyezés nem igazán sikerült: fájó pont a szakirodalmi beágyazottság hiánya, vagy például annak elmulasztása, hogy az itt felsorakoztatott források miként képezték egy nagy közép-európai híráramlat részét. E bosszantó elemek ellenére azonban az okmánytár összeállítójának teljesre való törekvéseért mégis hálásak lehetünk. S csak bizhatunk abban, hogy az elkövetkező évek hasonló vonatkozású iratanyaga egy újabb kötet formájában – a fentebb hiányolt „típushibák” nélkül – minél hamarabb az érdeklődők számára is elérhetővé válik.

PÉTERFI BENCE

Német–magyar kulturális szótár, Szász, sváb, landler, cipszer és bukovinai német nyelvű kultúra a történelemben és mindennapokban, szerk. Balogh F. András, Sepsiszentgyörgy,